

ЕДИЦИЈА КЛАСИЦИ СВЕТСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ

ВОДЕНИЦА НА ФЛОСИ, Џорџ Елиот

ВЕЛИКИ ГЕТСБИ, Скот Фицџералд

ПРВИ ЉУБАВНИК, Антон Чехов

ПОСЛЕДЊЕ СКРЕТАЊЕ ЗА БРУКЛИН, Хјуберт Селџи

ЧЕТИРИ ТРАГЕДИЈЕ: РОМЕО И ЈУЛИЈА, ХАМЛЕТ,

МАГБЕТ, КРАЉ ЛИР, Вилијам Шекспир

ПРЕСУДА – САБРАНЕ ПРИПОВЕТКЕ, Франц Кафка

НА ПУТУ, Џек Керуак

ОШТРИЦА БРИЈАЧА, Сомерсет Мом

ДАМА С КАМЕЛИЈАМА, Александар Дима Син

ЧОВЕК БЕЗ ОСОБИНА, Роберт Музил

ЈАДИ МЛАДОГА ВЕРТЕРА, Јохан Волфганг Гете

СТАКЛЕНО ЗВОНО, Силвија Плат

ЈЕДНА СВАНОВА ЉУБАВ, Марсел Пруст

МРТВЕ ДУШЕ, Николај Гогољ

ТЕС ОД РОДА Д'ЕРБЕРВИЛА, Томас Харди

ПРОЦЕС, Франц Кафка

ЗЛОЧИН И КАЗНА, Фјодор Достојевски

СЛИКА ДОРИЈАНА ГРЕЈА, Оскар Вајлд

Фјодор Достојевски

ИДИОТ

II

Превео
Милосав Бабовић

■ Laguna ■

ЛЕНТОУ

Наслов оригинала

Федор Михайлович Достоевский
ИДИОТ

Copyright © овог издања 2019, ЛАГУНА
Copyright © овог издања 2019, ЛЕНТО

КЛАСИЦИ
СВЕТСКЕ
КЊИЖЕВНОСТИ

Едиција СВЕТСКИ КЛАСИЦИ
Књига бр. 20

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Садржај

Трећи део	9
Четврти део	199
О аутору	417

ТРЕЋИ ДЕО

I

Вазда се чују жалбе да код нас нема практичних људи; да, рецимо, политичара имамо много, генерала такође много; разних управника, колико год затреба, могло би се одмах наћи којих год желите, али практичних људи нема. Сви се, бар, жале да их нема. Кажу да на неким железницама чак ни честите послуге нема; у понеком паробродском друштву, веле, никако не може да се заведе бар иоле сношљива администрација. Чује се како су се на некој тек отвореној прузи сударили или сурвали с моста возови; јављају, опет, да цела композиција умало што није остала на зимовању усред снежних поља: пошли људи на неколико часова, а остали у снегу пет дана. Негде другде, прича се, више хиљада пудова робе лежи и труне по два и три месеца, чекајући путни налог, а на другом месту, опет се прича (што је, просто, невероватно) да је један администратор, управо неки надзорник, уместо да отпреми робу, администрирао песницом некаквог трговачког посредника који му је досађивао да се роба отпреми, и тај је свој административни поступак

објаснио тиме што се „ражестио“. Чини се да у државној управи има толико надлештава да је на то страшно и помислити; сви су служили, сви служе, сви намеравају да служе – па зар се од таквог материјала не би могла саставити нека пристојна администрација паробродског друштва?

На то се неки пут добија сасвим једноставан одговор, толико једноставан да човек, просто, не може да верује. Тачно је, кажу, у нас су сви служили или служе, и то већ двеста година траје по најбољем немачком моделу, од прадедова до праунука, али службеници и јесу најнепрактичнији људи, дошло је до тога да су се апстрактност и недостатак практичног знања сматрали чак међу чиновницима, све донедавно, готово као највећа врлина и препорука. Уосталом, није требало да говоримо о службеницима, хтели смо управо да говоримо о практичним људима. Ту већ нема сумње да су се бојажљивост и крајњи недостатак личне иницијативе у нас увек сматрали као главнији и најбољи знак практичног човека, чак се и сад сматрају. Али зашто да окривљујемо само себе, ако ћемо ово мишљење сматрати за оптужбу? Недостатак оригиналности свуда, у целом свету, од памтивека се сматрао као главна особина и најбоља препорука за вредног пословног и практичног човека и бар деведесет девет одсто људи (и то најмање) држало се тог мишљења, и само, можда, један стоти део стално је гледао и гледа друкчије.

Генији и проналазачи су готово увек на почетку свог рада (а често и на крају) сматрани у друштву за будале – то је најобичнија опаска, сувише добро свима позната. Ако су, на пример, током десетина година сви улагали свој новац у банку, и навукли тамо милијарде

по четири процента, онда, наравно, кад је банке нестало и сви упућени на личну иницијативу, већи део тих милиона се, свакако, морао изгубити у акционарској грозници и у рукама варалица, што су чак пристојност и морал изискивали. Управо морал, јер ако су смерна плашљивост и пристојни недостатак оригиналности били у нас до сада, по општем схватању, непроменљива особина пословног и честитог човека, онда би сувише непоштено, чак и непристојно било то изненада и нагло изменити. Која се, рецимо, мајка, која нежно воли своје дете, неће уплашити и разболети од страха ако њен син или кћи тек мало изиђу из колосека. „Не, боље нека буде срећан и проживи у благостању и без оригиналности“, мисли свака мати, љубљајући своје дете. А наше дадиље, успављујући децу од памтивека певају и певуше: „У злату ћеш ходити, генерал ћеш нам бити!“ Дакле, чак су наше дадиље сматрале генералски чин за врхунац руске среће и, према томе, то је био најпопуларнији народни идеал мирног прелепог блаженства. И стварно: положивши некако испит, после тридесет пет година службе, ко не би могао у нас постати, напослетку, генерал, и ко не би могао уштедети извесну суму у банци? И тако је руски грађанин, готово без икаквих напора, постизао звање пословног и практичног човека. У ствари, не постати генерал могао је у нас само оригиналан човек, другим речима, немиран. Можда је ово схватање донекле погрешно, али, говорећи уопште, чини се да је то тачно, и наше друштво било је сасвим у праву кад је одређивало свој идеал практичног човека. Поред свега, напричали смо овде ипак много сувишног, а управо смо хтели да са неколико речи дамо ближе објашњење о нама познатој породици Јепанчиних. Ти људи, или бар они чланови

породице који су највише размишљали, увек су боловали од једне готово заједничке породичне особине, потпуно опречне оним врлинама о којима смо сад расправљали. Не разумевајући чињеницу потпуно (јер је њу тешко и разумети), они су ипак гдекад сумњали да у њиховој породици не иде баш све онако као у других. У свих је глатко, а код њих храпаво; сви се равно котрљају пругом, а они сваки час испадају из колосека. Сви непрекидно и смерно осећају зебњу, а они је не осећају. Истина, Лизавета Прокофјевна се чак исувише плашила, па ипак то није била она добронамерна бојажљивост високог друштва за којом су они чезнули. Уосталом, можда је једино Лизавета Прокофјевна и страховала: девојке су биле још младе – мада врло проницљиве и ироничне, а генерал, иако је био проницљив (уосталом, не без напора), ипак би у критичним моментима изговарао само: *хм!* и на крају крајева полагао све наде у Лизавету Прокофјевну. Према томе и одговорност је сносила она. И није се та породица одликовала, на пример, неком властитом иницијативом или излазила из колосека из неке свесне жеље за оригиналношћу, што би већ било сасвим непристојно. О, не! Ничег од тога, у ствари, није било, то јест никаквог свесно постављеног циља, па ипак, на концу конца, било је тако да породица Јепанчиних, иако врло угледна, ипак није била таква каква треба да буде угледна породица. У последње време Лизавета Прокофјевна је стала за све кривити једино себе и своју „несрећну“ нарав, од чега су се њене муке још повећавале. Сваки час називала би себе „глупом недоличном чудакињом“ и патила од сумњичавости, непрестано се губила, није знала да се снађе у каквој најобичнијој неприлици и стално би преувеличавала своје невоље.

Још на почетку наше повести споменули смо да су Јепанчини уживали опште и истинско поштовање. Чак је и генерал Иван Фјодорович, човек сумњивог порекла, био свуда приман без поговора и с поштовањем. Поштовање је и заслуживао, прво као богат човек и „не од последњих“, а друго као човек потпуно исправан, мада не много паметан. Но чини се да је извесна недотупавност скоро неопходно својство ако не сваког јавног радника, а оно бар сваког који згрће паре. Најзад, генерал је имао уљудне манире, био скроман, умео да ћути, а у исто време није пуштао да му седну за врат, не само због свог генералства него као поштен и частан човек. А најважније било је то што је имао велику протекцију. Што се пак тиче Лизавете Прокофјевне, она је била, као што смо већ објаснили, доброг рода, мада се код нас на род много не гледа, ако притом нема и потребних веза. Али код ње су се, напослетку, нашле и везе; поштовала су њу, најзад и заволела, таква лица после којих су, свакако, сви морали да је поштују и примају. Нема сумње да су њене породичне невоље биле безразложне, имале безначајан узрок и биле до смешног преувеличаване; али кад неко има на носу или на челу брадавицу, онда му се стално чини да је свима на свету било и јесте најважније да гледају ту брадавицу, смеју му се и осуђују га због ње, макар он и Америку открио. Нема сумње ни у то да су Лизавету Прокофјевну заиста сматрали у друштву за „чудакињу“, но притом су је неоспорно високо ценили; а Лизавета Прокофјевна је, најзад, престала да верује и у то да је поштују, у чему је и била сва несрећа. Кад је гледала своје кћери, мучила ју је сумња да она непрестано нечим смета њиховом успеху, да јој је нарав смешна, недолична и неподношљива, због чега је, разуме се, вазда кривила

и кћери, и Ивана Фјодоровича и по цео дан се с њима свађала, премда их је, иначе, волела до самоодрицања и готово до страсти.

Највише ју је болела сумња да и њене кћери постају исте такве „чудакиње“ као и она, и да таквих девојака као оне нема на свету, а и не треба да буде. „Нихилистичке се подижу, и ништа друго!“, стално је говорила у себи. Последње године, а поготово у последње време, та жалосна мисао стала је у њој да се учвршћује све више. „Пре свега, зашто се не удају?“, питала се сваког часа. „Да муче мајку – у том оне виде сврху свог живота, и то је, наравно, зато што су све то нове идеје, све то проклето женско питање. Зар Аглаја пре пола године није била одлучила да ошиша своју раскошну косу? (Господе, па ја у својој младости нисам имала такву косу!) Већ су јој и маказе биле у рукама, и ја сам је на коленима измолила! Она је то радила, рецимо, из пакости, да мајку намучи јер је зла девојка, својевољна, размажена, али, што је главно, пакосна, пакосна, пакосна! А зар се та дундаста Александра није повела за њом да и она косу одсече, и то већ не из пакости, не из каприца, него искрено, као будала коју је Аглаја убедила да ће без косе спавати спокојније, и да је глава неће болети? И колико, колико, колико су, ево већ пет година – имале просилаца? И било је заиста ваљаних људи, чак и дивних људи! Па шта оне чекају, зашто се не удају? Само да насекирају мајку, никаквог другог разлога нема! Никаквог! Никаквог!“

Најзад је сунце огрејало и њено материнско срце; бар једна ће њена кћи, бар Аделаида, најзад бити удомљена. „Макар једна да ми се скине с врата“, говорила је Лизавета Прокофјевна кад је требало говорити гласно (у себи се она изражавала неупоредиво нежније). И како се лепо,

како долично била уредила цела ствар, чак се у отменом друштву о томе с признањем говорило. Човек од угледа, кнез, имућан, добре нарави, а уза све то прирастао јој је за срце, шта ћеш боље? Но за Аделаиду се она и раније бојала мање него за друге кћери, мада су њене уметничке наклоности неки пут силно збуњивале увек неповерљиво срце Лизавете Прокофјевне. „Зато је веселе нарави, а уз то врло разборита, дакле, добро ће проћи девојка“, тешила би се она на крају крајева. За Аглају се највише бојала. Узгред речено, о најстаријој, Александри, Лизавета Прокофјевна ни сама није знала шта би: да ли да се плаши за њу или да се не плаши. Час јој се чинило да је „девојка коначно изгубљена“; двадесет пет година, значи, остаће уседелица. И то „поред такве лепоте“... Лизавета Прокофјевна је због ње чак плакала ноћу, док је истих ноћи Александра Ивановна спавала најмирнијим сном. „Ма шта је она, нихилисткиња или просто будала?“ Да није будала, у то Лизавета Прокофјевна, уосталом, није нимало сумњала: она је веома ценила мишљење Александре Ивановне и волела да се с њом саветује. Али да је „покисла кокош“, у то нема никакве сумње; толико је мирна да ју је немогућно раздрмати! „Уосталом, ни 'покисле кокоши' нису мирне – ух! Потпуно сам главу с њима изгубила!“ Лизавета Прокофјевна је осећала неку необјашњиво сажаљиву симпатију према Александри Ивановној, чак већу него према Аглаји, која је била њен идол. Но жучни испади (у чему се највише испољавала њена материнска брига и симпатија), заједања, такви епитети као што је „покисла кокош“ изазивали су код Александре само смех. Долазило је неки пут дотле да су најбезазленије ствари Лизавету Прокофјевну страховито љутиле и доводиле до беса. Александра Ивановна је, на

пример, волела да спава врло дуго и обично јој се много приснивало, али њени снови су били увек некако необично бесадржајни и чедни, пристајали би, можда, седмогодишњем детету; ето, чак и та чедност снова је због нечега стала да раздражује мајку. Једном је Александра Ивановна сањала девет кокоши и из тога се изродила права свађа између ње и мајке. Зашто? – тешко је објаснити. Једном, само једанпут, имала је прилику да сања нешто, наводно, оригинално – видела је монаха, самог, у некаквој мрачној соби, у коју се она дојала да уђе. Две сестре су одмах победнички и са смехом испричале сан Лизавети Прокофјевној; али мајка се опет наљутила и све три назвала глупачама. „Хм! Мирна је као луда и баш права 'покисла кокош', не можеш је раздрмати, а тугује, неки пут сасвим тужно гледа. Због чега она тугује, зашто?“ Каткад би то питање постављала и Ивану Фјодоровичу, и то, по свом обичају, хистерично, грозно, одмах захтевајући одговор. Иван Фјодорович би само хукао, мрштио се, слегао раменима и, најзад, ширећи руке, закључивао:

– Треба јој муж!

– Само да јој не да бог таквог као што сте ви, Иване Фјодоровичу – праснула би напослетку Лизавета Прокофјевна као домба – да не буде као ви, Иване Фјодоровичу, у својим судовима и закључцима, да не буде такав груди грудијан као ви, Иване Фјодоровичу.

Иван Фјодорович би се одмах склањао, а Лизавета Прокофјевна умиривала после свог *ѝраскања*. Разуме се исте вечери неминовно би постала необично пажљива, тиха, нежна и смерна према „грубом свом грудијану“ Ивану Фјодоровичу, према свом добром и милом, обожаваном Ивану Фјодоровичу, јер је она целог живота

волела, чак била заљубљена у свог Ивана Фјодоровича, што је одлично знао и сам Иван Фјодорович, те је зато бескрајно ценио своју Лизавету Прокофјевну.

Али њена главна и непрестана мука била је Аглаја.

„Сасвим, сасвим као ја, моја слика у сваком погледу“, говорила је у себи Лизавета Прокофјевна, „својевољан, неваљао мали ђаво! Нихилисткиња, чудакиња, шашава, зла, зла, зла! О, господе, како ће бити несрећна!“

Али, као што смо већ рекли, огрануло сунце све је ублажило и за часак обасјало. Прошао је скоро месец у животу Лизавете Прокофјевне кад се она потпуно одморила од свих брига. Поводом скоре Аделаидине свадбе почело се у друштву говорити и о Аглаји; притом се Аглаја свуда понашала тако лепо, тако одмерено, тако паметно, тако победнички, помало и гордо, али то јој је тако пристајало! Била је толико умиљата, толико пажљива према мајци цео месец! („Додуше, тог Јевгенија Павловича треба још добро, добро прозрети, треба га докучити, а и Аглаја као да му није наклоњена више но другима!“) Ипак је наједном постала тако дивна девојка – и како лепа, боже, како лепа, сваког дана све лепша! И сада...

Сада, чим се појавио тај кукавни кнежић, тај гадни идиотић, све се опет усковитлало, све се у кући окренуло тумбе! А шта се, уопште, догодило?

Други сигурно не би ни помислили да се нешто догодило. Али особеност Лизавете Прокофјевне била је управо у томе што би у сплету и у збрци најобичнијих ствари, кроз њој стално својствен немир, увек пронашла нешто што би је плашило, понекад до болести, најсумњачивијим, најнеобичнијим, а стога и најтежим страхом. Како ли је њој било кад је наједном сада, кроз сву

збрку смешних и неоснованих немира, стварно почело да се помаља нешто, можда, заиста важно, нешто што је, можда, заиста било вредно и узнемирења, и сумњи, и подозрења?

„И како су смели, како су смели да ми напишу то проклето анонимно писмо о оној *живојшњи* да је она у вези с Аглајом?“, мислила је Лизавета Прокофјевна целим путем док је вукла за собом кнеза, и онда код куће кад га је посадила за округли сто, за којим се окупила сва породица. „Како су се само усудили да то помисле? Та ја бих умрла од стида кад бих бар за тренутак поверовала или кад бих писмо Аглаји показала! Такве поруге нама, Јепанчинима! И све, све због Ивана Фјодоровича, све због вас, Иване Фјодоровичу! Ах, што нисмо отишли на Јелагин: говорила сам да треба на Јелагин. Можда је то писмо Варја написала, ја знам, или је можда... али за све, за све је Иван Фјодорович крив! То га је она *живојшња* насамарила за успомену на пређашње односе, да би га изиграла као будалу, као што му се и раније као будали подсмевала, за нос га вукла кад јој је бисере доносио... А на концу конца, ипак смо ми ту умешани, ипак су ваше кћери, Иване Фјодоровичу, умешане, девојке, госпођице, из бољег друштва госпођице, удаваче; оне су се ту налазиле, ту су стајале, све су чуле, а и у историју с дечацима су уплетене, уживајте, такође су биле ту и слушале! Нећу опростити, нећу опростити тој беди од кнеза, никад нећу опростити! И зашто је Аглаја већ три дана у хистерији, зашто се са сестрама замало није посвађала, чак и с Александром, којој је увек руке љубила, као мајци, толико ју је поштовала? Зашто она три дана свима загонетке задаје? Шта ће ту Гаврила Иволгин? Зашто је јуче и данас узела да хвали Гаврилу Иволгина, па се расплакала? Зашто се

у том анонимном писму спомиње тај проклети „сироти витез“, кад она писмо од кнеза чак ни сестрама није показивала? И по чему... зашто, зашто сам данас к њему као луда Наста отрчала и сама га овамо довела? Господе, полудела сам, шта сам то урадила? С младићем о тајнама своје кћери да разговарам, и то... и то о тајнама које се готово њега лично тичу! Господе, сва срећа још што је он идиот, и... и... пријатељ наше куће! Само, је ли могућно да се Аглаја заљубила у такву наказу? Боже мој, шта ја ту лупетам? Фуј! Ето, оригинални смо... требало би нас на изложби под стаклом показивати – мене прву – по десет копејки за улазницу. Нећу вам ја то опростити, Иване Фјодоровичу, никада нећу опростити! И зашто га она сад не боцка? Казала је да ће боцкати, а сад не боцка! Ено, ено, гледа га разрогачених очију, ћути, не одлази, стоји, а овамо била му је забранила да долази... Он седи сав пребледео. А проклети, тај проклети брбљивац Јевгениј Павлович цео разговор сам води! Гле како везе, не да ником уста да отвори. Ја бих сад све дознала, само кад бих разговор навела...“

Кнез је заиста готово блед седео за округлим столом и чинило се да је у исти мах сав престрашен и, у тренуцима, у неком њему самом несхватљивом усхићењу које му је испуњавало сву душу. О, како се дојао да погледа на ону страну, у онај кут, из кога су га нетремице гледала два позната црна ока, а у исти мах како је сав обамирао од среће што седи опет ту, међу њима, што ће чути познати глас – после оног што му је писала. „Господе, шта ли ће она сад рећи!“ Сам још није изустиио ниједне речи и с напором је слушао брбљивог Јевгенија Павловича, који је ретко кад бивао у тако задовољном и узбуђеном душевном стању као сад, вечерас. Кнез га је слушао, и

дуго није могао да разуме готово ни речи. Сем Ивана Фјодоровича, који се још није вратио из Петрограда, сви су били на окупу. Био је ту и кнез Ш. Чини се да су се спремали да мало касније, пре чаја, оду да слушају музику. Разговор који је текао очевидно су започели пре кнежевог доласка. Ускоро се на тераси појавио Коља, који је наједном однекуд искрснуо. „Дакле, овде га имају као и пре“, помислио је кнез у себи.

Јепанчини су заузимали раскошну вилу у стилу швајцарске кућице, са свих страна окићену цвећем и зеленилом. Опкољавала ју је мања али прекрасна цветна башта. Сви су седели на тераси, као и код кнеза, само тераса је била мало пространија и раскошније уређена.

Тема започетог разговора, рекло би се, није многи-ма годила: разговор је почео, како се могло разабрати, због нетрпељиве препирке, и сви би, наравно, желели да се тема промени, но Јевгениј Павлович је био утолико упорнији, не обраћајући пажњу на опште расположење; кнежев долазак као да га је још више подстакао. Лизавета Прокофјевна се мрштила, мада није све разумела. Аглаја, која је седела по страни, готово у углу, није одлазила, него је слушала и упорно ћутала.

– Дозволите – ватрено је одвраћао Јевгениј Павлович – ја и не кажем ништа против либерализма. Либерализам није грех, то је неопходан саставни део целине која ће се без њега распасти или обамрети; либерализам има исто право на опстанак као и најдобронамернији конзерватизам; али ја нападам руски либерализам и понављам да га нападам управо зато што руски либерал није *руски*, него је *неруски* либерал. Дајте ми руског либерала па ћу га одмах пред вама пољубити.